

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KONSTITUCIONALIZAVIMO PATIRTIS

TOMA BIRMONTIENĖ

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės instituto profesorė

Socialinių mokslų (teisė) daktarė

El. paštas t.birmontiene@mruni.eu

ĮVADAS

Konstitucijos kaip aukščiausiosios teisės samprata lemia jos esminę įtaką visai teisės sistemai, atskirų teisės sričių konstitucionalizavimą kaip procesą, kurio metu Konstitucijos nuostatos ir principai formuoja teisės sričių esmines doktrines nuostatas. Konstitucinis Teismas, sprenddamas dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai, aiškindamas Konstitucijos nuostatas ir formuodamas oficialiąją konstitucinę doktriną, kuria ir jurisprudencinės Konstitucijos sampratą. Vertinant Konstitucijos reikšmingumą ordinarinės teisės sritims, itin svarbi konstitucinės jurisprudencijos analizė, nes oficialioji konstitucinė doktrina, kurioje *inter alia* atskleidžiamas įvairių konstitucinių nuostatų turinys, jų tarpusavio sąsajos, konstitucinių vertybių sąranga, yra svarbus teisės šaltinis ne tik konstitucinės, bet ir ordinarinės teisės sritims, *inter alia* baudžiamajai teisei, kaip formuojanti ir keičianti šios teisės institutų turinį ir sampratą.

Baudžiamosios teisės konstitucionalizavimas – sudėtingas ir ilgas procesas, kurio metu kyla ir konstitucinės teisės kaip teisės srities brandos klausimas. Šio proceso rezultatus lemia ir tai, kaip šį procesą vertinsime, – ar tik kaip poveikį atskiroms konstitucinės justicijos byloms, susijusioms su baudžiamosios teisės nuostatomis, ar analizuosime plačiau, – matydami oficialiosios konstitucinės doktrinos diktuojamų konstitucinių principų įsitvirtinimą baudžiamosios teisės sistemoje. Baudžiamosios teisės mokslinėje doktrinoje rasime ne tik konkrečių Konstitucinio Teismo aktų, darančių tiesioginį poveikį baudžiamajai teisei, analizę, bet ir platesnį požiūrį, siekiant atskleisti konstitucinių principų turinį baudžiamojoje teisėje. Konstitucijos ir jos oficialių aiškinimo šaltinių vaidmuo baudžiamosios teisės mokslinėje doktrinoje yra nagrinėjami *inter alia* G. Švedo (Švedas, 2017; Švedas, 2022), A. Abramavičiaus (Abramavičius, Jarašiūnas, 2004; Abramavičius, Milinis, Vosyliūtė, 2016), A. Gutausko (Gutauskas, 2013), E. Gruodytės (Gruodytė, 2016) darbuose.

Baudžiamosios teisės konstitucionalizavimo procesą daugiausia lemia aktyvi bendrosios kompetencijos teismų veikla inicijuojant konstitucinės kontrolės bylas. 2019 m. kovo 21 d. pakeitus Konstitucijos 106, 107 straipsnių nuostatas, kurios įsigaliojo 2019 m. rugšėjo 1 d., ir įtvirtinus individualaus konstitucinio skundo institutą, teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą įgijo ir asmenys. Tikėtina, kad ateityje individualiame konstituciniame skunde keliami baudžiamosios teisės klausimai taip pat paveiks baudžiamosios teisės raidą, nors pažvelgus, kokie konstituciniai skundai tampa Konstitucinio Teismo tyrimo objektu šiuo metu, tokia išvada būtų šiek tiek ankstyva.

Baudžiamoji teisė – itin svarbi teisės sritis, kurioje, taip pat ir nustatant nusikaltamų veikų katalogą, formuojant baudžiamosios – griežčiausios teisinės atsakomybės pagrindus, turi būti vadovujamasi ne vienadienio tikslingumo ar kurios nors parlamentinės daugumos poreikiais, bet Konstitucijos nustatytų vertybių apsaugos reikalavimais. Šio straipsnio tikslas – pažvelgti į baudžiamosios teisės konstitucionalizavimo procesą, analizuoti, kokių baudžiamosios teisės doktrinos klausimų ir atsakymų išplaukia iš oficialiosios konstitucinės doktrinos šaltinių, kaip konstitucinėje doktrinoje formuluojamos baudžiamosios teisės doktrinos nuostatos, aptikti minėtojo poveikio ribas ir nagrinėti, koks yra konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės santykis vieno iš reikšmingiausių – konstitucinio apkaltos instituto požiūriu.

1. KONSTITUCIJOS REIKŠMINGUMAS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS DOKTRINOJE

Analizuojant baudžiamosios teisės mokslinę doktriną ir konstitucinės doktrinos įtaką baudžiamosios teisės institutų raidai, paprastai apsiribojama Konstitucinio Teismo nutarimais, kurie tiesiogiai veikia baudžiamosios teisės institutų analizę. Konstitucinės doktrinos indėlis vertinamas siauresniu aspektu, tiriant Konstitucinio Teismo nutarimus baudžiamosios teisės klausimais. Šio teismo nutarimai yra vertinami kaip itin reikšmingi baudžiamosios teisėkūros ir teismų praktikos šaltiniai (Švedas, 2022, 68).

Vertinant konstitucinės doktrinos poveikį baudžiamajai teisei, baudžiamosios teisės mokslinėje doktrinoje visų pirma išskiriamos dvi Konstitucinio Teismo nutarimų grupės: 1) Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose buvo pripažinta baudžiamąjį įstatymą prieštaraujanti; 2) Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriais pripažinta baudžiamąjį įstatymą atitiktis Konstitucijai. Taip pat atskirai pabrėžiama reikšmė tų Konstitucinio Teismo nutarimų, kurie buvo priimti prieš pasikeičiant nutarime nagrinėtam baudžiamąjį įstatymą turiniui (Švedas, 2022, 58). Šie nutarimai priskirtini arba pirmajai, arba antrajai grupėms, jų vaidmuo skirtingas. Taip pat svarbūs ir Konstitucinio Teismo nutarimai, kurie, nors ir nebuvo skirti baudžiamosios teisės nuostatoms tirti (Švedas, 2022, 58), bet

netiesiogiai yra reikšmingi ir baudžiamajai justicijai, pavyzdžiui, teisės sankcijų tyrimo klausimai (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas) ar kiti klausimai, nagrinėti Konstitucinio Teismo nutarimuose (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas). Baudžiamosios teisės akademinėje doktrinoje išskiriami ir vadinamieji konkretaus poveikio Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose buvo konstatuota konkrečių Baudžiamojo kodekso nuostatų atitiktis Konstitucijai (Švedas, Veršekys ir kt., 2017, 55–56; Švedas, 2022, 60). Taip pat svarbūs bendrojo poveikio Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose „<...> suformuluojama esminė teisėkūros taisyklė, nurodomi konstitucinės nuostatos taikymo teismų praktikoje kriterijai arba atskleidžiamas konstitucinio principo turinys baudžiamojoje teisėje“ (Švedas, Veršekys ir kiti, 2017, 56).

Aptariama ir konstitucinių principų, kaip antai teisinės valstybės, asmenų lygybės prieš įstatymą, baudžiamosios teisės kaip kraštutinės priemonės (*ultima ratio*), prigimtinio teisingumo, taip pat draudimo bausti antrą kartą už tą pačią veiką (*non bis in idem*) (Švedas, Veršekys ir kt., 2017, 57), proporcingumo, kaip teisinės valstybės principo, elemento, nuosavybės teisių apsaugos principo (Švedas, 2022, 61) svarba *inter alia* baudžiamojo įstatymo Bendrosios dalies nuostatoms. Pabrėžtina, kad teismams taikant baudžiamosios teisės normas juntama vis didesnė konstitucinių imperatyvų ir vertybių įtaka (Gutauskas, 2013, 136).

Taigi, baudžiamosios teisės mokslinėje doktrinoje daug dėmesio skiriama Konstitucinio Teismo jurisprudencijai, kurioje analizuojami konkretūs baudžiamajai teisei priskirtini klausimai, taip pat konstitucinės doktrinos diktuojamų konstitucinių principų įsitvirtinimas baudžiamosios teisės sistemoje.

2. KONSTITUCINĖ DOKTRINA APIE BAUDŽIAMĄJĄ TEISĘ IR JOS NUOSTATAS

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nuo pat pirmųjų konstitucinės justicijos bylų darė reikšmingą įtaką baudžiamosios teisės, grindžiamos demokratinėmis vertybėmis, sampratai, jos institutų raidai. Pirmaisiais Konstitucinio Teismo veiklos metais, 1993 m. gruodžio 13 d., buvo priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame buvo aiškinama nuosavybės konfiskacija kaip papildoma baudžiamosios teisės sankcija. Tokie Konstitucinio Teismo nutarimai, kaip 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas dėl mirties bausmės pripažinimo prieštaraujantčia Konstitucijai, reikšmingai keitė baudžiamosios teisės nuostatas, formulavo naujus konstitucinius baudžiamosios teisės principus. Konstitucinis Teismas minėtame nutarime *inter alia* pabrėžė, kad žmogaus gyvybė ir orumas, kaip žmogaus vientisumo ir jo nepaprastos esmės išraiška, yra aukščiau įstatymo; žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės; Konstitucijos paskirtis visais atvejais yra užtik-

rinti šių vertybių gynimą ir gerbimą; Konstitucijoje nėra prielaidų įstatymo norma nustatyti mirties baudmės (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas nuosekliai formulavo konstitucinės teisės principus, kurie buvo reikšmingi rengiant ir priimant 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą; tai buvo daroma jau turint tam tikros baudžiamosios teisės konstitucionalizavimo patirties. Konstitucinio Teismo doktrinos vaidmuo reformuojant bei kodifikuojant baudžiamosios teisės sritį labai svarbus, tad ir priėmus minėtuosius pakeitimus konstitucinės doktrinos reikšmingumas išlieka – tai lemia gyvos, tiesiogiai taikomos Konstitucijos teisinė samprata. Kodifikuotų teisės normų turinys atsiskleidžia tiesiogiai jas taikant praktikoje.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje neradime išsamesnio baudžiamosios teisės kaip savarankiškos teisės srities aiškinimo. Taigi, nors konstitucinėje doktrinoje baudžiamajai teisei priskiriamos nuostatos yra vertinamos kaip svarbios, vis dėlto manytina, kad jos interpretuojamos ne tiek kaip konkreti, t. y. vien baudžiamosios srities, bet kaip griežtus draudimus ir bausmes nustatančioji teisė (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo formuojamoje doktrinoje Konstitucijoje minima nusikaltimo sąvoka yra interpretuojama¹, bet sampratos platesnio aiškinimo pasigendama, matyt, palikus tai spręsti ordinarinei teisei. Konstitucinėje doktrinoje neretai yra minimas „nusikaltimas“ (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas), „nusikalstama veika“ (Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 19 d. nutarimas), būta ir kai kurių bandymų apibūdinti nusikaltimo sąvoką, rūšis, išskiriant pavojingiausius nusikaltimus kaip tam tikrą asmenų veiklą, ryšius, kurie liudija apie „grėsmę konstitucinėms vertybėms“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas), „akivaizdžius nusikaltimus“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d., 2017 m. lapkričio 24 d. nutarimai), „sunkius ir nesunkius nusikaltimus, padarytus tyčia ir dėl neatsargumo“². Konstitucinis Teismas,

1 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime aiškinama „nusikaltimo“ sąvoka: „Nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės. Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinių.“

2 Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime aiškina, kad „<...> baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, jie gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, jie gali būti labiau arba mažiau pavojingi, jie gali sukelti labai sunkius padarinius ir tokius padarinius, kurie nėra sunkūs, jie gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję ir t. t. Nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir pan. Kai kurie nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, su šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu“.

interpretuodamas Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostatas, analizuoja nusikalstamų veiksmų sampratą, pabrėždamas, kad formuluotės „nusikalstami veiksmai“ negalima aiškinti vien lingvistiškai, esą konstitucinė laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją yra nesuderinama tik su tokiais veiksmis, už kuriuos įstatymuose yra nustatyta baudžiamoji atsakomybė³. Kai kuriais atvejais Konstitucinis Teismas, konstitucinės justicijos bylose apibūdinamas kurią nors teisei priešingą veiką, suteikia jai ir baudžiamosios teisės saugomo objekto bruožų, pavyzdžiui: „Valstybės paslapties atskleidimas gali sukelti grėsmę ar net padaryti žalos valstybės suverenitetui, teritorijos vientisumui, konstitucinei santvarkai, gynybinei galiai, kitiems itin svarbiems valstybės interesams, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindams“ (Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas). Reikšmingoje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje aiškinamas ir genocido nusikaltimas (Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d., 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimai) kaip nusikalstama veika, pavojinga ne tik nacionalinės baudžiamosios teisės, bet ir tarptautinės teisės požiūriu.

Baudžiamosios teisės institutų interpretavimas Konstitucinio Teismo doktrinoje paprastai yra siejamas su konstitucine teise kreiptis į teismą (plačiau apie svarbios konstitucinės teisės kreiptis į teismą sampratą: Birmontienė, 2021), teisingo teismo doktrina. Baudžiamoji atsakomybė minima fragmentiškai, neretai teisės (baudžiamojo) proceso aspektu, kaip sąvokų „teisė kreiptis į teismą“, „teisingas teismas“ elementas (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas). Galime matyti ir kitus baudžiamosios teisės fragmentus, apibūdinančius baudžiamosios teisės sankcijas, kaip antai „teisinga bausmė“ (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai), „kriminalinė bausmė“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas), „laisvės atėmimo bausmė“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas), taip pat „kaltė“ (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai), „senatis baudžiamojoje teisėje“ (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas), „baudžiamieji įstatymai“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas), „organizuotos nusikalstamos grupės“, „nusikalstamas susivienijimas“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas) ir kt.

Paprastai baudžiamosios teisės institutai patenka į Konstitucinio Teismo akiratį tais atvejais, kai konstitucinės justicijos bylos iniciatoriai formuluoja klausimus, tiesiogiai sietinus su kuriuo nors baudžiamosios teisės institutu. Dažniausiai tai būna ordinarinių

3 Konstitucinis Teismas 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarime pažymėjo: „<...> Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostatos, *inter alia* formuluotės „nusikalstami veiksmai“, negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančios, esą konstitucinė laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją yra nesuderinama tik su tokiais veiksmis, už kuriuos įstatymuose yra nustatyta baudžiamoji atsakomybė. Minėta konstitucinė laisvė yra nesuderinama ir su tokiu minčių, pažiūrų ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba kitaip yra dezinformuojama visuomenė ar atskiri jos nariai, skleidimu, už kurį įstatymais yra nustatyta ne tik baudžiamoji, o ir kitokia teisinė atsakomybė.“

teismų kreipimaisi, bet vieną reikšmingiausių konstitucinės justicijos bylų inicijavo Seimo narių, suabejojusių baudžiamojo įstatymo nuostatomis dėl mirties bausmės, grupė, – tai jau minėtas Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas dėl mirties bausmės konstitucingumo.

Sudėtinga būtų aptarti visus svarbius bendrosios kompetencijos teismų inicijuotus Konstitucinio Teismo aktus, reikšmingus baudžiamosios teisės raidai, bet vis dėlto galima išskirti tam tikrus Konstitucinio Teismo nutarimus, kuriais, manytina, buvo keičiama nusistovėjusi ordinarinių teismų praktika ar buvo atsakyta į labai aktualius baudžiamajai teisei kylančius iššūkius. Tai Konstitucinio Teismo nutarimai, susiję su baudžiamosios sankcijos, švelnesnės negu numatyta įstatyme, taikymu baudžiamojoje byloje⁴, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės konstitucingumo vertinimu (Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas) ir kt.

Ne visais atvejais Konstitucinis Teismas pakankamai išsamiai atsakė į teismų prašymus. Štai Konstitucinio Teismo nutarime dėl neteisėto praturtėjimo teisinio reguliavimo atitikties Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas) liko daug neatsakytų klausimų, tarkim, kaip taikyti Konstitucijai neprieštaraujančiu pripažintą teisinį reguliavimą, nustatantį prieštarigus ir, manytina, sunkiai įgyvendinamus baudžiamosios veikos kvalifikavimo reikalavimus. Pabrėžtina, kad Konstitucinis Teismas netiria teisės aktų taikymo klausimų, bet jie baudžiamojoje teisėje yra tiesiogiai susiję su teisinio reguliavimo turinio nuostatų konstitucingumo aiškinimu. Kai kurie Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose nebuvo konstatuota prieštaravimo Konstitucijai, sietini su baudžiamosios teisės doktrina, kėlė ir tam tikrų žmogaus teisių garantijų klausimų⁵.

Taigi, nors kaip savarankiška teisės sritis baudžiamosios teisės samprata ir esminiai bruožai Konstitucinio Teismo doktrinoje nėra aptariami, atskiros baudžiamosios teisės nuostatos, neretai tik kaip teisės kreiptis į teismą elementai, konstitucinėje doktrinoje yra gana plačiai interpretuojamos, o kai kurie Konstitucinio Teismo nutarimai, sietini su baudžiamosios teisės institutais, *inter alia*, aiškinę švelnesnės bausmės skyrimą ar mirties bausmės neatitiktį Konstitucijai, reikšmingai paveikė ir kitas teisės sritis.

4 Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime suformulavo svarbią baudžiamosios teisės nuostatą: teismai turi teisę asmeniui paskirti švelnesnę, negu numato baudžiamasis įstatymas, bausmę, nes pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, baudžiamajame įstatyme tam tikras veikas įvardydamas kaip nusikalstamas ir nustatydamas bausmes už jas bei šių bausmių žemutinę ribą, turi įgaliojimus nustatyti ir pagrindus, kuriems esant gali būti skiriama švelnesnė negu įstatymo numatyta bausmė.

5 Konstitucinio Teismo konstitucinės justicijos byloje buvo sprendžiama dėl prevencinių priemonių, kuriomis siekiama mažinti organizuotą nusikalstamumą. Toks teisinis reguliavimas vėliau buvo keičiamas (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

3. KONSTITUCINĖS IR BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SANTYKIS APKALTOS PROCESU

Konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės klausimai Konstitucinio Teismo doktrinoje gali būti analizuojami savarankiškai, nors, kaip minėta, baudžiamosios teisės, taip pat ir baudžiamosios atsakomybės, institutas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra aktyviai plėtojamas. Šių skirtingos teisinės prigimties institutų svarba išryškėja nagrinėjant jų santykį, analizuojant konstitucinį apkaltos institutą.

Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos institutas (plačiai diskutuojamas mokslinėje literatūroje, žr.: Kūris, 2023; Kūris, 2019; Šileikis, 2012; Jarašiūnas, 2006; Sinkevičius, 2018; Birmontienė, 2022) vertintinas kaip ypatinga parlamentinė procedūra, kurios metu gali būti taikomos konstitucinės sankcijos – pareigūno pašalinimas iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimas. Konstitucinis Teismas konstitucinį apkaltos institutą vertina kaip vieną iš viešosios demokratinės kontrolės formų (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. spalio 27 d. išvada, 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas), kai apkaltos proceso tikslas yra išspręsti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą⁶.

Konstitucijos 74 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad apkalta taikoma tik Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams, šturkščiai pažeidusiems Konstituciją, sulaužiusiems priesaiką, paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Konstitucinio Teismo aktuose konstitucinė apkaltos doktrina buvo formuojama atskleidžiant politikų – Respublikos Prezidento, Seimo narių konstitucinės atsakomybės klausimus (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai, 2010 m. spalio 27 d., 2004 m. kovo 31 d., 2014 m. birželio 3 d., 2017 m. gruodžio 19 d. išvados). Taip pat buvo nagrinėjami ir galimo apkaltos taikymo Aukščiausiojo Teismo bei Apeliacinio teismo teisėjams klausimai⁷.

Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos modelis (plačiau apie apkaltos instituto modelius žr.: Birmontienė, 2018; Birmontienė, 2018a) turi politinės teisminės institucijos bruožų. Šiame procese dalyvauja Seimas ir Konstitucinis Teismas, taip pat (netiesiogiai) ir ordinariniai teismai, tais atvejais, kai apkaltos pagrindas – „paaiškėjus, kad pa-

6 Konstitucinis Teismas yra ne kartą pažymėjęs: tai, kad valdžios galias riboja Konstitucija ir valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, suponuoja, kad valstybės pareigūnai, vykdančios valstybės įgyvendinimo funkcijas, visi asmenys, priimančios visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi veikti vadovaudamiesi Konstitucija (*inter alia* 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas).

7 Konstitucinis Teismas 2022 m. balandžio 15 d. nutarime analizavo konstitucinio apkaltos instituto ir konstitucinio teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindą – „savo poelgiu pažemino teisėjo vardą“ (Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktas) santykį.

darytas nusikaltimas“. Taigi, konstitucinė ir baudžiamoji teisė neišvengiamai susitinka tais atvejais, kai sprendžiamas konstitucinės atsakomybės taikymo klausimas dėl to, kad paaiškėja, jog yra padarytas nusikaltimas.

Konstitucinio Teismo formuojamoje apkaltos doktrinoje akivaizdūs ne tik apkaltos subjektų, bet ir apkaltos pagrindų kriterijų taikymo ypatumai, kurie ir lemia tam tikrus probleminius baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės koreliacijos klausimus.

Šios teisinės atsakomybės rūšių sampyną lemia konstitucinis apkaltos instituto reguliavimas, pagal kurį apkalta, kaip minėta, gali būti taikoma Konstitucijos 74 straipsnio 1 dalyje numatytiems subjektams ne tik jiems šurkščiai pažeidus Konstituciją, sulaužius priesaiką, bet ir paaiškėjus, jog yra padarytas nusikaltimas. Seimui taikant konstitucinę sankciją – pašalinimą iš pareigų ar mandato netekimą apkaltos pagrindu paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, gali kilti šių dviejų skirtingų teisinių atsakomybių kolizija tuo atveju, jei nusikaltimo padarymą konstatuos ne teisminė institucija, bet Seimas.

Pabrėžtina, kad kiti apkaltos pagrindai, šurkštus Konstitucijos pažeidimas ar priesaikos sulaužymas, Seimui pritaikius asmeniui konstitucinę sankciją, pašalinimą iš pareigų ar mandato netekimą, gali taip pat lemti ir baudžiamosios atsakomybės taikymo pasekmes, bet šiuo atveju skirtingos teisinės atsakomybės rūšys atsiskiria dėl skirtingų jų taikymo pagrindų, todėl kolizijos nekyla, nebent galėtų būti diskutuojama dėl Konstitucijai priešingos veikos kaip konkretaus nusikaltimo vertinimo. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad apkaltos – ypatingos parlamentinės procedūros instituto – taikymas nereiškia, kad už veiksmus, kurie yra apkaltos pagrindas, asmuo negali būti traukiamas kitų rūšių teisinėn atsakomybėn; asmens patraukimas kitų rūšių teisinėn atsakomybėn negali būti kliūtis tokiam asmeniui taikyti apkaltą (Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada, 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas).

2022 m. padarius Konstitucijos pataisą ir papildžius Konstitucijos 74 straipsnio 2 dalimi⁸, nustatytas ribojimas asmeniui, kuris apkaltos tvarka pašalintas iš pareigų ar panaikintas jo Seimo nario mandatas, ne mažiau kaip 10 metų eiti tam tikras pareigas vertintinas kaip sudėtinė konstitucinės sankcijos dalis. Draudimas apkaltos tvarka pašalintam iš pareigų (ar panaikinus jo Seimo nario mandatą) asmeniui eiti Konstitucijoje nurodytas pareigas, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje

8 Konstitucijos 74 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Asmuo, kurį Seimas už šurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, gali užimti Konstitucijoje nurodytas pareigas, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu, kai nuo Seimo sprendimo, kuriuo jis buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar panaikintas jo Seimo nario mandatas, yra praėję ne mažiau kaip dešimt metų.“ Pabrėžtina, kad iki Konstitucijos 74 straipsnio pakeitimo galiojo Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime suformuluotas neribotos trukmės draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų (ar panaikinus Seimo nario mandatą), eiti pareigas, kurias pagal Konstituciją asmuo gali užimti davęs priesaiką.

je nustatytu priesaikos davimu, Konstitucinio Teismo doktrinoje yra vertinamas kaip sudėtinė konstitucinės sankcijos dalis. Tokia doktrininė nuostata buvo suformuluota dar iki Konstitucijos 74 straipsnio pataisos (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). „Konstitucinis Teismas vadovavosi nuostata, kad apkaltos tikslas nėra vien pašalinti asmenį iš pareigų (panaikinti mandatą); ne mažiau svarbu, kad priesaikos laužytojas daugiau negalėtų eiti pareigų, kurių ėjimo pradžia siejama su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu“ (Kūris, 2023, 143).

Konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas ir Konstitucinis Teismas, bet tie įgaliojimai yra skirtingi.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad apkalta gali būti inicijuojama tik Seime; apkaltos iniciatyva gali kilti tik iš Seimo narių, inicijuoti apkaltos procesą Seime gali tik pakankamai didelė Seimo narių grupė (Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d., 2004 m. balandžio 15 d., 2017 m. vasario 24 d. nutarimai). Seimas 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma taiko konstitucinę sankciją – valstybės pareigūno, kuriam taikoma apkalta, pašalinimą iš pareigų, arba panaikina Seimo nario mandatą. Balsuojant dėl apkaltos Seime yra sprendžiamas asmens konstitucinės, bet ne baudžiamosios, atsakomybės klausimas; asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas). Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teismų valdžios savarankiškumas lemia tai, kad teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas).

Apkaltos procesas Konstitucijos 74 straipsnio 1 dalyje nurodytam asmeniui už nusikaltimo padarymą gali būti pradedamas tik Seimo sprendimu dviem atvejais: 1) kai Seimo nariai formaliai pareiškia kaltinimą konkrečiam asmeniui; arba 2) kai gaunamas įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis (taip pat ir tais atvejais, kai Seimas davė sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn).

Seimas, sprenddamas, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš pareigų, ar panaikinti Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, jam tenkančią atsakomybę išsiaiškinti, ar nusikaltimą padarant kartu nebuvo šiuurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, įgyvendina kreipdamasis į Konstitucinį Teismą su paklausimu dėl asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečių veiksmų atitikties Konstitucijai. Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkto nuostatas, Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, bet nesprenžia baudžiamosios atsakomybės klausimų.

Nusikaltimo padarymas kaip apkaltos pagrindas gali būti konstatuojamas bendrosios kompetencijos teismo, priimančio apkaltinamąjį nuosprendį, jeigu pagal Konstitucijos nuostatas Seimas gali spręsti dėl sutikimo patraukti baudžiamojon atsakomy-

bėn asmenį, kuriam gali būti taikoma apkalta. Asmenys, dėl kurių veiksmų Seimas gali priimti tokį sprendimą, – Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo pirmininkai ir teisėjai, Seimo nariai. Duodamas sutikimą patraukti baudžiamojon atsakomybėn Seimas apsisprendžia, kad apkaltos už nusikaltimo padarymą taikymui svarbias aplinkybes nustatinės teismas, taigi, nors priėmus tokį sprendimą nėra savaime pradedamas apkaltos procesas, tam tikrus procedūrinius su apkalta sietinus veiksmus gali vykdyti atitinkami Seimo struktūriniai padaliniai. Seimo statute gali būti nustatytos ir kitokios apkaltos procedūros, taikytinos specifiniais atvejais, taip pat tada, kai bylos faktinės aplinkybės jau yra nustatytos teisme (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas).

Taigi šiuo atveju konstitucinė ir baudžiamoji atsakomybės atsiskiria, nes asmeniui už nusikaltimo padarymą gali būti taikoma skirtingos teisinės prigimties konstitucinė atsakomybė jo baudžiamosios atsakomybės klausimą jau išsprendus ordinariniam teismui.

Kitokia situacija gali susiklostyti, jei pats Seimas spęstų dėl apkaltos pagrindo – paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Tokia Seimo diskrecija, tam tikrais atvejais – ir pareiga, egzistuoja, nors jos ribos Konstitucinio Teismo doktrinoje labai susiaurėjo. Aiškinantis tokios Seimo diskrecijos pagrindus svarbu analizuoti nusikaltimo, kuris gali būti apkaltos pagrindu, pobūdį, taip pat ir subjektų, kuriems gali būti taikoma apkalta, konstitucinio statuso ypatumus.

Konstitucinio Teismo formuojamoje doktrinoje, aiškinant apkaltos pagrindą – paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas, pabrėžiama, kad svarbu vertinti nusikaltimo padarymo aplinkybes, todėl Konstitucinis Teismas vertina vadinamąją akivaizdaus nusikaltimo situaciją. Ankstyvojoje su apkalta susijusioje konstitucinėje jurisprudencijoje, *inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarime, Seimui buvo suteikiama platesnė diskrecija spęsti dėl apkaltos iniciatyvos akivaizdaus nusikaltimo padarymo atveju, ir Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarime pakartota, kad Seimo statute, paisant Konstitucijoje įtvirtintos apkaltos sampratos, galima nustatyti: tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus, jo buvimą vykdydamas apkaltą gali konstatuoti pats Seimas, be teisinių institucijų tyrimo.

Vėlesnėje konstitucinėje jurisprudencijoje, *inter alia* Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarime, teisėjų ir Seimo narių atžvilgiu doktrina tapo griežtesnė – dėl apkaltos pagrindo (paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas, net ir akivaizdaus nusikaltimo atveju, kurį gali konstatuoti Seimas) turi spęsti teisminės institucijos, o ne Seimas. Susidarius apkaltos situacijai, Seimas turi visų pirma spęsti dėl teisėjų, kuriems gali būti taikoma apkalta, ar Seimo narių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, palikdamas ordinariniam teismui spęsti dėl padaryto nusikaltimo, ir tik įsiteisėjus teismo apkaltinamajam nuosprendžiui apkaltos procesas gali vykti Seime.

Pabrėžtina, kad minėtame nutarime Konstitucinis Teismas, aiškindamas akivaizdaus nusikaltimo kaip apkaltos pagrindo sampratą, nurodo ir situaciją, kai asmuo yra užtiktas darant nusikaltimą ir dėl to „<...> nėra būtinas teisinių institucijų, vykdančių ikiteisminį tyrimą, nagrinėjančių baudžiamąsias bylas, dalyvavimas“⁹, taip padarydamas išimtį ir suteikdamas daugiau teisių Seimui spręsti dėl apkaltos pagrindo – paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, o tai sudaro prielaidas Seimo sprendimams įsiterpti į baudžiamosios teisės sritį, sukeltiant baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės koliziją. Vis dėlto ir šiuo atveju Konstitucinis Teismas, jei Seimas kreipiasi dėl išvados, formuluodamas apkaltos pagrindus vertins asmens veiksmus ir pateiks išvadą tik dėl asmens konkrečių veiksmų prieštaravimo Konstitucijai, – ar jais šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, o ne dėl nusikaltimo padarymo, nors tokie asmens veiksmai, be abejonės, gali akivaizdžiai rodyti asmens veiką esant nusikalstamą. Taigi šiuo atveju Seime bus sprendžiami konstitucinės, o ne baudžiamosios atsakomybės klausimai.

Sudėtingiausia konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės kolizija susiklosto tuo atveju, kai Respublikos Prezidentui gali būti pradėta apkalta paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Ypatingas Respublikos Prezidento konstitucinis statusas, *inter alia* tai, kad jam suteiktas ypatingas imunitetas, pasireiškiantis, be kita ko, tuo, kad pareigų vykdymo laikotarpiu jis negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, lemia tai, kad jo apkaltos už nusikaltimo padarymą taikymui svarbias aplinkybes gali nustatyti tik Seimas (Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas).

Taigi Seimas gali pats nustatyti apkaltai už nusikaltimo padarymą svarbias aplinkybes tik tada, kai nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) yra akivaizdus, t. y. asmuo yra užtiktas darant nusikaltimą, taip pat kai vykdoma Respublikos Prezidento apkalta tuo pagrindu, kad paaiškėjo padarytas nusikaltimas, – šiuo atveju tai tampa Seimo pareiga.

Pabrėžtina, kad tais atvejais, kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, sprendžiant dėl Respublikos Prezidento veiksmų, kurie gali būti vėliau, Seimui pritaikius konstitucinę sankciją ir pašalinus jį iš pareigų, baudžiamosios teisės aspektu kvalifikuojami ir kaip nusikalstami, apkalta galėtų būti vykdoma kitais Konstitucijos 74 straipsnio 1 dalies pagrindais, – kaip šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ar (ir) priesaikos sulaužymas. Dėl tokių veiksmų Seimo prašymu Konstitucinis Teismas turėtų pateikti išvadą,

9 Konstitucinis Teismas 2017 m. vasario 24 d. nutarime aiškina akivaizdaus nusikaltimo kaip apkaltos pagrindo sampratą: nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) gali būti laikomas akivaizdžiu tik tada, kai yra gauta (igalios institucijos pateikta Seimui) patikima informacija, kad konkretus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo užtiktas darantis nusikaltimą, ir dėl to, kad būtų galima konstatuoti apkaltai taikyti konstituciniu pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ svarbias aplinkybes – nusikaltimo padarymo faktą ir jį padariusį pareigūną, nėra būtinas teisminių institucijų, vykdančių ikiteisminį tyrimą, nagrinėjančių baudžiamąsias bylas, dalyvavimas.

kurios pagrindu ir turėtų vykti apkaltos procesas Seime. Manytina, kad tokį precedentą lėmė ir pirmoji apkaltos byla Respublikos Prezidentui. Konstitucinis Teismas savo 2004 m. kovo 31 d. išvadoje vertino Respublikos Prezidento veiksmus tik kaip šurkščiai pažeidusius Konstituciją, nors jie galėjo būti vertinami ir kaip nusikalstami.

Konstitucinio Teismo formuojamoje apkaltos – konstitucinės atsakomybės doktrinoje nusikaltimo padarymo faktas kaip apkaltos pagrindas yra interpretuojamas ir jo padarymo laiko¹⁰ požiūriu, pažymint, kad apkaltos pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ nėra siejamas su nusikaltimo padarymo laiku; taip pat ir kitais požiūriais, pavyzdžiui, nusikaltimo pobūdžio (nesunkus nusikaltimas)¹¹, bet šie minėtojo apkaltos pagrindo kriterijai nesukelia papildomos konstitucinės ir baudžiamosios teisės kolizijos, nes, išskyrus Respublikos Prezidento išskirtinį konstitucinį statusą (Seimas negali duoti sutikimo patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn), visus kitus asmenis, kuriems gali būti taikoma apkalta, Seimas savo sprendimu gali duoti sutikimą dėl jų praeityje padarytų galimai nusikalstamų veiksmų patraukti baudžiamojon atsakomybėn, o įsiteisėjus apkaltinamajam nuosprendžiui – spręsti dėl jų konstitucinės atsakomybės. Šiuo atveju Konstitucinio Teismo vaidmuo apkaltos procese gali keistis, nes dėl praeityje, prieš užimant atitinkamas pareigas, padaryto nusikaltimo asmuo negali būti vertinamas kaip sulaužęs priesaiką. Taisant apkaltos pagrindą „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“, Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių atitinkamų veiksmų, kurie negalėtų būti laikomi šurkščiu Konstitucijos pažeidimu ir priesaikos sulaužymu dėl to, kad buvo atlikti prieš duodant Seimo nario priesaiką (Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 10 d. sprendimas). Konstitucinio Teismo doktrinoje šurkštus konstitucijos pažeidimas ir priesaikos sulaužymas traktuojami kaip susiję konstitucinės apkaltos pagrindai.

10 Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarime aiškinama, kad apkaltos pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ nėra siejamas su nusikaltimo padarymo laiku. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį, apkalta gali būti taikoma tiek už nusikaltimą, padarytą iki asmeniui pradėnant eiti šiame straipsnyje nurodytas pareigas, tiek už nusikaltimą, padarytą jam jau einant pareigas.

11 Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime pažymėjo: kai kurie nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, su šurkščiu Konstitucijos pažeidimu. Konstitucinis Teismas aiškina nusikaltimų pobūdį nurodydamas, kad baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, jie gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, jie gali būti labiau arba mažiau pavojingi, jie gali sukelti labai sunkius padarinius ir tokius padarinius, kurie nėra sunkūs, jie gali būti savanauðiški arba nesavanauðiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję ir t. t.; nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir pan.

Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarime formuluojama griežtesnė nuostata: asmenys, paaiškėjus, kad jie padarė nusikaltimą, iš pareigų šalintini (jų Seimo nario mandatas panaikintinas) visais atvejais už bet kokį nusikaltimą: apsispręsti dėl apkaltos nurodytu pagrindu taikymo ir asmens pašalinimo iš pareigų (Seimo nario mandato panaikinimo) nurodytu pagrindu gali tik Seimas (*inter alia* Konstitucijoje numatytais atvejais gavęs atitinkamą Konstitucinio Teismo išvadą), vykdydamas apkaltą, 3/5 visų narių balsų dauguma.

Nusikaltimo padarymo laiko faktinės aplinkybės – tai, kad tokią veiką asmuo yra padaręs praeityje, dar neidamas atitinkamų pareigų, ypač svarbios tik apkaltos Respublikos Prezidentui atveju ir paaiškėjus, jog buvo padarytas nusikaltimas, nes dėl Respublikos Prezidento ypatingo, išskirtinio konstitucinio statuso – jo imuniteto Seimas negali duoti sutikimo patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn. Taigi Seimui tektų pareiga konstatuoti nusikaltimo padarymo faktą, o kadangi Konstitucinis Teismas šiuo atveju negalės pateikti išvados, ar asmens konkretūs veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, tai Seimas taikytų konstitucinę sankciją – pašalinimą iš pareigų tuo pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“, ir dėl to atsirastų konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės sankirta. Vis dėlto manytina, kad tokioje situacijoje Seimas, esant galimybei, vis dėlto vengtų apkaltos pagrindą formuluoti kaip nusikaltimo padarymą ir įvardintų asmens konkrečius veiksmus kaip šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, nes nusikaltimais asmuo ne tik pažeidžia baudžiamąjį įstatymą, bet ir veikia priešingai Konstitucijai. Kaip minėta, Konstitucinis Teismas yra suformavęs doktriną, kad „nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas). Tokiu būdu būtų išvengta baudžiamosios ir konstitucinės teisės kolizijos, nes pašalinus asmenį iš pareigų – pritaikius konstitucinę sankciją galėtų būti taikoma ir baudžiamoji atsakomybė.

Konstitucinio Teismo doktrinoje, *inter alia* 2022 m. balandžio 15 d. nutarime, akivaizdi tendencija siaurinti galimybes konstitucinę atsakomybę taikyti teisėjams – Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo pirmininkams ir teisėjams, jų atleidimą iš pareigų pagrindžiant Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktu – „savo poelgiu pažemino teisėjo vardą“. Konstitucinės atsakomybės (plačiau apie Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo teisėjų, savo poelgiu pažeminusių teisėjo vardą, atleidimą iš pareigų ir apkaltos taikymo probleminius aspektus žr. Birmontienė, 2022), t. y. apkaltos jiems taikymas paliekamas Seimo diskrecijai. Apkaltos institutas iš esmės lieka tik Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, nes jiems negali būti taikomas atleidimas iš pareigų Konstitucijos 115 straipsnio pagrindais. Jie gali būti pašalinti iš pareigų tik apkaltos proceso tvarka Konstitucijos 74 straipsnio 1 dalies pagrindais.

Tokia tendencija yra reikšminga ir vertinant galimą baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės sampyną, nes apkaltos pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“, vertinant konstitucinę doktriną, vis labiau tampa teismų, o ne politinės institucijos – Seimo kompetencijos sritimi, žinoma, jei Seimui visais atvejais pakaks kantrybės sulaukti teismo atsakymo (galutinio, įsiteisėjusio atsižvelgiant į teismų instancinę sistemą, apkaltinamojo nuosprendžio), ypač tais atvejais, kai kyla Seimo nario konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės klausimas.

IŠVADOS

Baudžiamosios teisės konstitucionalizavimas yra reikšmingai paveikęs baudžiamosios teisės raidą. Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinė doktrina, kaip baudžiamosios teisės šaltinis, baudžiamosios teisės mokslinėje doktrinoje yra analizuojama pabrėžiant atskirų Konstitucinio Teismo aktų svarbą baudžiamosios teisės raidai, siekiant šiuos šaltinius sisteminti, atskleisti konstitucinių principų reikšmingumą.

Baudžiamosios teisės konstitucionalizavimo proceso sėkmė yra neabejotinai siejama su galimybe Konstitucinio Teismo aktuose interpretuojamas Konstitucijos nuostatas integruoti į baudžiamosios teisės šaltinių sistemą. Konstitucinio Teismo aktuose nebūna išsamesnio baudžiamosios teisės kaip teisės srities aiškinimo, nes baudžiamajai teisei priskirtinos nuostatos neretai interpretuojamos kaip griežtus draudimus ir bausmes nuostatančiosios teisės institutai konstitucinio principo teisės kreiptis į teismą, teisingo teismo doktrinos kontekste. Kai kurie Konstitucinio Teismo nutarimai, pavyzdžiui, skirti švelnesnei bausmei negu nustato įstatymas, taip pat vienas iš svarbiausių Konstitucinio Teismo nutarimų dėl mirties bausmės prieštaravimo Konstitucijai, vertintini kaip reikšmingai sustiprinę žmogaus teisių garantijas baudžiamojoje teisėje.

Baudžiamosios atsakomybės reikšmingumas konstitucinėje doktrinoje atsiskleidžia *inter alia* kaip baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės santykis apkalto institute. Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintas apkalto modelis vertintinas kaip turintis ir politinės, ir teisminės institucijos bruožų, nes šiame procese dalyvauja Seimas, Konstitucinis Teismas, netiesiogiai – ir ordinariniai teismai, kai apkalto pagrindas yra „paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas“.

Konstitucinio Teismo formuojamoje apkalto doktrinoje apkalto subjektų ir apkalto pagrindų kriterijų taikymo ypatumai lemia tam tikrą galimą baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės sankirtą, nes Seimas pagal konstitucinės doktrinos nuostatas turi tam tikrą ribotą diskreciją konstatuoti nusikaltimo padarymo faktą taikydamas konstitucinę sankciją – pašalinimą iš pareigų ar mandato netekimą apkalto pagrindu paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Itin sudėtinga situacija susidarytų tuo atveju, jei paaiškėtų ypatingą konstitucinį imunitetą turinčio Respublikos Prezidento praeityje padaryta veika, turinti nusikaltimo požymių. Manytina, kad tokioje situacijoje Seimas, esant galimybei, vis dėlto vengtų apkalto pagrindą formuluoti kaip nusikaltimo padarymą ir įvardintų asmens konkrečius veiksmus ir apkalto pagrindą kaip šturkštų Konstitucijos pažeidimą, nes nusikaltimais asmuo ne tik pažeidžia baudžiamąjį įstatymą, bet ir veikia priešingai Konstitucijai; tokiu būdu būtų išvengta baudžiamosios ir konstitucinės teisės kolizijos.

Ateityje Konstitucinis Teismas turėtų plėtoti apkalto konstitucinę doktriną, *inter alia*, siekdamas išvengti baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės sandūros. Tokia tendencija akivaizdi ir vertinant Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nuta-

rime formuojamą doktriną, siaurinančią konstitucinės atsakomybės taikymo teisėjams (Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo pirmininkams ir teisėjams) galimybes, jų atleidimą iš pareigų vertinant pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą – kaip savo poelgiu pažeminusių teisėjo vardą, konstitucinės atsakomybės jiems taikymo galimybę paliekant Seimo diskrecijai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, Nr. 220.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2019-04-02, Nr. 5330.

Specialioji literatūra

Abramavičius, A., Jarašiūnas, E. (2004). Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 53, p. 7–26.

Abramavičius, A., Milinis, A., Vosyliūtė, A. (2016). Iš Konstitucijos kylančios baudžiamosios teisės normų, numatančių atsakomybę už nusikalstamas veikas ekonomikai ir verslo tvarkai, kūrimo bei taikymo nuostatos. Iš: *Baudžiamoji justicija ir verslas*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, p. 187–203.

Birmontienė, T. (2018). Impeachment as constitutional liability: Lithuanian experience in the comparative context. Iš: Arnold, R., Rytel-Warzocho, A., Szmyt, A. (2018). *Development of Constitutional Law Through Constitutional Justice: Landmark Decisions and Their Impact On Constitutional Culture. XXth International Congress on European and Comparative Constitutional Law*. Gdansk: Gdansk University, p. 37–57.

Birmontienė, T. (2018a). The Mission of Constitutional Courts in Times of Political Instability. Iš: Arnold, R., Tănase A. (2018). *Constitutional Justice and Evolution of Individual Rights. XIX International Congress on European and Comparative Law*. Regensburg University, p. 291–308.

Birmontienė, T. (2021). Žmogaus teisių konstitucinės doktrinos plėtra: teisės į teismą metamorfozės. Iš: *Konstitucija ir teisinė sistema. Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 109–137.

Birmontienė, T. (2022). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. Iš: *Kelyje su Konstitucija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 12–32.

Gruodytė, E. (2016). Atskiri Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įtakos baudžiamajai justicijai aspektai. Iš: *Baudžiamoji justicija ir verslas*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, p. 98–114.

Gutauskas, A. (2013). Konstitucinės jurisprudencijos įtaka baudžiamosios justicijos formavimuisi: teorija ir praktika. Iš: *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 127–152.

Jarašiūnas, E. (2006). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta: kelios aktualios problemos. *Jurisprudencija*, 2(80), p. 34–49.

- Kūris, E. (2019). On Lessons Learned and Yet to Be Learned. Reflections on the Lithuanian Cases in the Strasbourg Court's Grand Chamber. *East European Yearbook on Human Rights*, 2(1).
- Kūris, E. (2023). Apie Konstitucijos pataisas. Iš: Jočienė, D. *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 16–146.
- Sinkevičius, V. (2018). Nusikaltimas kaip apkaltos pagrindas: kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 25(2), p. 312–332.
- Šileikis, E. (2012). Apkaltos instituto conceptualaus supratimo paieška. *Jurisprudencija*, 19(3), p. 955–985.
- Švedas, G. (2017). Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija baudžiamosios teisės klausimais. Iš: Švedas, G., Veršėkys, P., Levon, J., Prapiestis, D. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių suderinimo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 52–67.
- Švedas, G., Veršėkys, P., Levon, J., Prapiestis, D. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių suderinimo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Švedas, G. (2022). Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos reikšmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiajai daliai. Iš: Švedas, G., Prapiestis, J., Vosyliūtė, A., Prapiestis, D. (2022). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies sisteminiai iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 57–69.
- Švedas, G. (2022a). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies pataisų 2003–2020 m. tyrimas. Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės reikšmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiajai daliai ir teisėkūrai. Iš: Švedas, G., Prapiestis, J., Vosyliūtė, A., Prapiestis, D. (2022). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies sisteminiai iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 24–43.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

- Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 70-1320.
- Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.
- Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 42-1345, atitaisy-
mas – 1999-05-19, Nr. 43.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 29-1196.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 57-2552.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 49-1600.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 56-1948.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.
- Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 113-4131.
- Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 134-4819.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 54-2097.
- Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 62-2353.
- Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 69-2798.
- Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 128-6545.
- Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 141-7217.
- Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 105-5330.

- Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 119-6005.
- Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 2014-03-19, Nr. 3226.
- Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada. TAR, 2014-06-05, Nr. 7164.
- Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 10 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1605>
- Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas. TAR, 2016-06-27, Nr. 17705.
- Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas. TAR, 2017-02-24, Nr. 3068.
- Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. TAR, 2017-03-15, Nr. 4356.
- Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 19 d. nutarimas. TAR, 2017-05-19, Nr. 8442.
- Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada. TAR, 2017-12-19, Nr. 20413.
- Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. TAR, 2022-04-15, Nr. 7867.